शतं षष्ट्यथवा त्रिंशत् तोयकुम्भान् समुद्धरेत् ॥
पञ्चगव्यं ततस्तेषु प्रक्षिपेन्मन्त्रपूर्व्वकम् ॥"
शतादि अल्पत्वाद्यपेक्षया अत्यल्पस्य सर्व्वो-
द्धारणाभिधानात् ॥*॥ बृहन्मनुः ।
"श्वशूद्रपतिताश्चान्त्या मृताश्चे द्विजमन्दिरे ।
शौचं तत्र प्रवक्ष्यामि मनुना भाषितं यथा ॥
दशरात्राच्छुनि प्रेते मासात् शूद्रे भवेच्छुचिः ।
द्वाभ्यान्तु पतिते गेहे अन्त्ये मासचतुष्टयात् ।
अत्यन्त्ये वर्जयेद्गेहमित्येवं मनुरब्रवीत् ॥"
यमः ।
"द्विजस्य मरणे वेश्म विशुध्यति दिनत्रयात् ।
दिनैकेन बहिर्भूमिरग्निक्षेपणलेपनैः ॥"*॥
यथोक्तकालानन्तरं कर्त्तव्यमाह सम्वर्त्तः ।
"गृहशुद्धिं प्रवक्ष्यामि अन्तःस्थशवदूषिते ।
प्रोत्सृज्य मृण्मयं पात्रं सिद्धमन्नं तथैव च ॥
गृहादपास्य तत् सर्व्वं गोमयेनानुलेपयेत् ।
गोमयेनानुलिप्याथ छागेनाघ्रापयेद्बुधः ॥
ब्राह्मणैर्म्मन्त्रपूतैश्च हिरण्यकुशवारिभिः ।
सर्व्वमभ्युक्षयेद्वेश्म ततः शुध्यत्यसंशयः ॥"
मन्त्रानादेशे गायत्री ॥*॥ देवलः ।
"पञ्चधा वा चतुर्धा वा भूरमेध्या विशुध्यति ।
दुष्टा द्विधा त्रिधा वापि शुध्यते मलिनैकधा ॥
दहनं खननं भूमेरुपलेपनवापने ।
पर्जन्यवर्षणञ्चापि शौचं पञ्चविधं स्मृतम् ॥
प्रसूते गर्भिणी यत्र म्रियते यत्र मानुषः ।
चाण्डालैरुषितं यत्र यत्र विन्यस्यते शवः ॥
विण्मूत्रोपहतं यच्च कुणपो यत्र दृश्यते ।
एवं कश्मलभूयिष्ठा भूरमेध्यातिकथ्यते ॥
कृमिकीटपदक्षेपैर्दूषिता यत्र मेदिनी ।
त्रप्सया कर्षणैः क्षिप्ता वान्तैर्व्वा दुष्टतां व्रजेत् ॥
नखदन्ततनूजत्वक्तुषपांशुरजोमलैः ।
भस्मपङ्कतृणैर्व्वापि प्रच्छन्ना मलिना भवेत् ॥"
वापनं मृदन्तरेण पूरणम् । त्रप्सा घनीभूत-
श्लेष्मादि । इति शुद्धितत्त्वम् ॥*॥ अपिच ।
याज्ञवल्क्य उवाच ।
"द्रव्यशुद्धिं प्रवक्ष्यामि तान्निबोधत सत्तमाः ।
सौवर्णराजताब्जानां शाकवज्रादिचर्म्मणाम् ॥
पात्राणां चमसानाञ्च वारिणा शुद्धिरिष्यते ।
उष्णवार्भिः स्रुक्स्रुवयोर्धान्यादेः प्रोक्षणेन च ॥
तक्षणात् दारुशृङ्गादेर्यज्ञपात्रस्य मार्जनात् ।
सोष्णैरुदकगोमूत्रैः शुध्यत्याविककैशिकम् ॥
भैक्षं योषिन्मुखं पुण्यं पुनः पाकान्महीमयम् ।
गोघ्राते च तथा केशमक्षिकाकीटदूषिते ।
भस्मक्षेपाद्विशुद्धिः स्याद्विशुद्धिर्मार्जनादिना ॥
त्रपुसीसकताम्राणां क्षाराम्लोदकवारिभिः ।
भस्माद्भिर्लोहकांस्यानामज्ञातञ्च सदा शुचि ॥
अमेध्याक्तस्य मृत्तोयैर्गन्धलेपापकर्षणात् ।
शुचि गोतृप्तिदं तोयं प्रकृतिस्थं महीगतम् ॥
तथा मांसं श्वचाण्डालक्रव्यदादिनिपातितम् ।
रश्मिरग्नी रजश्छाया गौरश्वो वसुधानिलः ॥
अश्वाजविप्रुषो मेध्यास्तथा चामलबिन्दवः ।
स्नात्वा पीत्वा क्षुते सुप्ते भुक्त्वा रथ्योपसर्पणे ॥
आचान्तः पुनराचामेत् वासो व्युत्परिधाय च ।
क्षुते निष्ठीविते स्वापे परिधानेऽश्रुपातने ॥
पञ्चस्वेतेषु नाचामेत् दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् ।
तिष्ठन्त्यग्न्यादयो देवा विप्रकर्णे तु दक्षिणे ॥"
इति गारुड़े ९७ अध्यायः ॥
अन्यच्च ।
"मणिवस्त्रप्रवालानां तद्वन्मुक्ताफलस्य च ।
शैलदारुमयानाञ्च तृणगुल्मौषधस्य च ॥
शाकधान्याजिनानाञ्च संहतानाञ्च वाससाम् ।
वल्कलानामशेषाणामम्बुना शुद्धिरिष्यते ॥
सस्नेहानामथोष्णेन तिलकल्केन शोधनम् ।
कार्पासिकानां वस्त्राणां शुद्धिः स्यात् सह
भस्मना ॥
नागदन्तास्थिशृङ्गाणां तक्षणाच्छुद्धिरिष्यते ।
पुनःपाकेन भाण्डानां मृण्मयानाञ्च शुद्धता ॥
शुद्धं भक्षं कारुहस्तः पण्यं योषिन्मुखं तथा ।
रथ्यागतमविज्ञातं दासवर्गेण यत् कृतम् ॥
वाक्यशस्तं चिरानीतमनेकान्तरितं लघु ।
चेष्टितं बालवृद्धानां बालस्य तु मुखं शुचि ॥
म्लेच्छानामपि गोशालास्तनन्धयसुताः स्त्रियः
वाग्विप्रुषो द्विजेन्द्राणां पाठे वागम्बुबिन्दवः ॥
भूमिर्विशुध्यते खातदाहगोक्रमसेचनैः ।
लेपादुल्लेखनात् सेकात् वेश्मसम्मार्ज्जनाज्जलात्
केशकीटावपन्नेऽन्ने गोघ्राते मक्षिकान्विते ।
मृद्वारिभस्मक्षाराणि प्रक्षेप्तव्यानि शुद्धये ॥
उड़म्बराणाञ्चाम्लेन क्षारेण त्रपुसीसयोः ।
कांस्यानां भस्मना शुद्धिस्तोयाच्छुद्धिर्द्रवस्य च ॥
अमेध्याक्तस्य मृत्तोयैर्गन्धापहरणेन च ।
अन्येषामपि तद्द्रव्यैः शुद्धिर्गन्धावहारतः ॥
मातुः प्रसवने वत्सः शकुनिः फलपातने ।
गर्द्दभो भारहारित्वे श्वा मृगग्रहणे शुचिः ॥
रथ्याकर्द्दमतोयानि नावः पथि तृणानि च ।
मारुतेनैव शुध्यन्ति पक्वेष्टरचितानि च ॥
शृतं द्रोणाढ़कस्यान्तममेध्याभिप्लुतं भवेत् ।
अग्रमुद्धृत्य सन्त्याज्यं शेषस्य प्रोक्षणं स्मृतम् ॥
उपवासं त्रिरात्रं वा दूषितान्नस्य भोजने ।
अज्ञाते ज्ञातपूर्व्वे च नैव शुद्धिर्व्विधीयते ॥
उदक्याश्वाननग्नांश्च सूतिकान्त्यावशायिनः ।
स्पृष्ट्वा स्नायीत शौचार्थं तथैव मृतहारिणः ॥
सस्नेहमस्थि संस्पृश्य सवासाः स्नानमाचरेत् ।
आचम्यैव तु निःस्नेहं गामालभ्यार्कमीक्ष्य च ॥"
इति वामनपुराणे १४ अध्यायः ॥
अन्यत् मार्कण्डेयपुराणे सदाचाराध्याये द्रष्ट-
व्यम् ॥ जलशुद्धिर्यथा,—
"गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति ।
नर्म्मदे सिन्धुकावेरि जलेऽस्मिन् सन्निधिं कुरु ॥"
भूतशुद्धिस्तु तच्छब्दे द्रष्टव्या ॥*॥ आसन-
शुद्धिर्यथा ।"एते गन्धपुष्पे आधारशक्तिकमला-
सनाय नमः । आसनमन्त्रस्य मेरुपृष्ठ ऋषिः
सुतलं छन्दः कूर्म्मो देवता आसनपरिग्रहे
विनियोगः ।
पृथ्वि त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता
त्वञ्च धारय मां नित्यं पवित्रं कुरु चासनम् ॥"
मण्डपशुद्धिर्यथा,—
"पञ्चगव्येन मूलेन मण्डपं परिशोधयेत् ॥"
गौतमीये ।
"शञ्चगव्येन तद्गेहं मण्डलञ्च विशोधयेत् ॥"
पञ्चगव्यप्रमाणन्तु तत्रैव ।
"पलमात्रं दुग्धभागं गोमूत्रं तावदिष्यते ।
घृतञ्च पलमात्रं स्यात् गोमयं तोलकद्वयम् ॥
दधि प्रसृतिमात्रं स्यात् पञ्चगव्यमिदं स्मृतम् ।
अथवा पञ्चगव्यानां समानो भाग इष्यते ॥
मूलमन्त्रेण संमन्त्र्य तेनैव परिशोधयेत् ।
तेन सर्व्वविशुद्धिः स्यात् सर्व्वपापनिकृन्तनम् ॥"
इति तन्त्रसारः ॥*॥
ग्रहशुद्धिर्गोचरशब्दे द्रष्टव्या ॥

शुद्धोदनसुतः, पुं, (शुद्धोदनस्य सुतः ।) बुद्धभेदः ।
इति हेमचन्द्रः ॥

शुध, ल्ट य औ शौचे । इति कविकल्पद्रुमः ।(दिवा०
पर०-अक०-अनिट् ।)ल्ट, अशुधत् । य, शुध्यति
लोकः स्नानात् । औ, शोद्धा । रजसा शुध्यते
नारीत्यत्र शुध्यतीति क्विपि शुधं करोतीति
ञौ कर्म्मणि यकि रूपम् । इति दुर्गादासः ॥

शुन, श गत्याम् । इति कविकल्पद्रुमः ॥(तुदा०-
पर०-सक०-सेट् ।) श, शुननि । शोनिता ।
इति दुर्गादासः ॥

शुनः, पुं, (शुनति सदा इतस्ततो गच्छतीति ।
शुन+कः ।) कुक्कुरः । यथा,—
"कुक्कुरस्तु शुनिः श्वानः कपिलो मण्डलः
शुनः ॥"
इत्यमरटीकायां भरतधृतवाचस्पतिः ॥
(शुनति क्षिप्रं गच्छतीति । कः । वायुः । इति
निघण्टुटीकायां देवराजयज्वा ॥ ५ । ३ ।३४।
क्ली, सुखम् । इति ऋग्वेदभाष्ये सायणः । ४ ।
५७ । ९ ॥)

शुनःशेफः, पुं, मुनिविशेषः । स तु ऋचीकमुनि-
पुत्रः । अम्बरीषेण यज्ञार्थं क्रीतः विश्वामित्रेण
रक्षितश्च । इति रामायणे वाल्मीकीये बाल-
काण्डे ६१ सर्गः ॥ (वरुणशापात् जलोदररोग-
पीड़ितो हरिश्चन्द्रः अजीगर्त्तपुत्रं शुनःशेफं पशुं
विधाय वरुणतुष्ट्यर्थं यज्ञमारब्धवान् । करुणा-
र्द्रचित्तो शिश्वामित्रस्तु तमतीवव्याकुलमव-
लोक्य मोचयामास । ततः प्रभृति शुनःशेफोऽय
विश्वामित्रस्य पुत्र इति प्रसिद्धोऽभूत् । एतद्वृ-
त्तान्तस्तु देवीभागवते ७ स्कन्धे १६ अध्याय-
मारभ्य द्रष्टव्यः ॥ कुक्कुरशिश्ने, क्ली ॥

शुनकः, पुं, (शुनति इतस्ततो गच्छतीति ।
शुन गतौ + "क्वुन् शिल्पिसंज्ञयोरपूर्व्वस्यापि ।"
उणा० २ । ३२ । इति क्वुन् । कुक्कुरः । इति
राजनिर्घण्टः ॥ (यथा, महाभारते । १३ ।
१२७ । १६ ।
"भिन्नभाण्डञ्च खट्वाञ्च कुक्कुटं शुनकं तथा ।
अप्रशस्तानि सर्व्वाणि यश्च वृक्षो गृहेरुहः ॥"
ऋषिविशेषः । यथा, महाभारते । २।४। १० ।